

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד

שעור מורה מוריננו הרב יהודה גנס שליט"א שבת מטות ע"ד:

בענין התרת נדרים

- א. "איש כי ידור נדר... או השבע שבועה... לא יחל דברו"¹. שמעתי מהגר"ש וולבה זצ"ל בזה הערה נוראה למתבונן בדינים אלו, שרואים אנו מכאן עד כמה גדול כח הדיבור, שבמילים בודדות יכול האדם להפוך חפץ של היתר לחפץ של איסור.
- ב. והנה ממה שכתבה התורה "לא יחל דברו", ולא נאמר לא יחולל דיבורו, לימדונו חז"ל² שנרמז³ כאן דין התרת נדרים, שאף שאין בכח האדם להפקיע את נדרו, אולם בכח יחיד מומחה או ב"ד⁴ של ג' הדיוטות להתיר את נדרו.
- ג. ואמנם אין בכח הב"ד להתיר את נדרו סתם, אלא רק ע"י פתח, דהיינו שאם התברר שהיתה איזו טעות בנדרו, ואף שאין זו טעות גמורה שהנדר ניתר על ידה מדין נדר טעות, מ"מ יש כאן כבר עילה שעל ידה ניתן הכח לב"ד להתיר ולבטל את הנדר⁵.
- ד. והנה בגמרא מצינו שדנו בכמה מקומות⁶ האם "פותחין בחרטה" או לא, ומסקנת הדברים להלכה שפותחין בחרטה. ופירשו רבים מן הראשונים שהנידון הוא האם יש אופן נוסף שעל ידו יוכל האדם להתיר את נדרו, שאף אם אינו מוצא שום פתח שמחמתו יוכל התיר את נדרו, מ"מ אם מתחרט על הנדר וחפץ ומשתוקק שהלואי לא היה נודר מעולם, גם זו עילה שעל ידה יוכל החכם להתיר את הנדר.
- ה. אלא דאם כן צ"ב דא"כ לעולם אין צורך לפתח, דהלא לכאורה בכל פתח יש גם חרטה, שכל הבא לפתוח פתח לנדרו בודאי גם מתחרט על נדרו, ואם כן בשביל מה נאמר האופן של התרת נדרים ע"י פתח.
- ו. וכתבו בזה הראשונים שאף אם נדרים ניתנים ע"י חרטה אין זה אלא בחרטה דמעיקרא ולא בחרטה דמכאן ולהבא.
- והביאור בזה נראה שבחרטה דמעיקרא אומר האדם "כעס היה בליבי, עצבות היתה בליבי", ומשתוקק שאם היה יכול לחזור למצב שבו היה בשעת הנדר לא היה נודר, אולם בפתח אומר האדם שלפי מה שידע אז עשה טוב, וגם היום אילו היו לפניו רק הנתונים כפי שהיו לפניו בשעת הנדר היה הוא נודר, אלא שנודע לו נתונים חדשים שמחמתם התברר לו שטעה בנדרו, ובאופן כזה א"א להתיר אלא ע"י פתח ולא ע"י חרטה.
- ז. ואמנם התוספות רי"ד⁷ ובפירושו רבינו יוסף בכור שור⁸ בפרשתנו כתבו ביאור חדש בדברי הגמרא, שאין הנידון האם אפשר לפתוח בלא פתח, אלא הנידון הוא לגבי פתח האם ב"ד יכולים להציע לאדם רעיונות לפתח, או שחייב האדם מעצמו לבוא ולומר אילו כך היה לא

¹ במדבר ל"ג.

² חגיגה י'.

³ עיקר דין התרת נדרים נמסר בקבלה לחז"ל, אלא שמצאו לו רמז בפסוק, וכמו שאמרו שם "היתר נדרים פורחין באויר..." יעו"ש"ה. (וברמב"ם מהלכות שבועות ו' ב').

⁴ אף שהיתר נדרים נעשית גם ע"י קרובים, מ"מ כתב רעק"א שמי שפסול לדון עולמית אינו יכול להתיר את הנדר, וביאור הדבר שהתרה היא ע"י ב"ד, אלא שאין כאן דין אלא מעשה ב"ד, ואכ"מ.

⁵ וכמש"כ בב"י ריש סי' רכ"ח בשם הראשונים.

⁶ נדרים כ"א ע"ז, ובעוד כמה מקומות.

⁷ נדרים כא:

⁸ מבעלי התוספות.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

הייתי נודר, ובזה נפסק לקולא שיכולים לפתוח לו פתחים⁹, אולם לשיטתו לעולם א"א להתיר נדר בלא פתח, ורבינו המהר"ם מרוטנבורג¹⁰ כתב שראוי לחוש לשיטה זו.

ח. גם בדעת הרמב"ם¹¹ נקטו רבים מן האחרונים שכן שיטתו, שלעולם אין נדר ניתר בלא פתח המברר שהיתה כאן איזו שהיא טעות בנדרו.

ט. והשלחן ערוך¹² אף שהביא את ב' השיטות בנידון, מ"מ פסק להלכה כדעת רוב הראשונים שנדר ניתר אף ע"י חרטה דמעיקרא ואף בלא פתח כלל.

י. ואמנם ברמ"א¹³ כתב וז"ל: "ונהגו להחמיר ולעשות מן החרטה פתח, שלאחר שאומר שמתחרט מעיקרא, אומרים לו אילו היית יודע שתתחרט כלום נדרת, והוא אומר לא, ואז מתירין לו.

יא. ונחלקו רבותינו האחרונים בביאור שיטתו, שהט"ז¹⁴ כתב שאין כוונת הרמ"א שנהגו להחמיר ולחוש לדעת הר"י בכור שור, שלדעת הר"י בכור שור צריך פתח גמור ואף פתח הבא מכח חרטה אינו מועיל¹⁵, אלא שנהגו כך לצאת מידי חשש שמא באמת לא התחרט האדם חרטה דמעיקרא, על כן נהגו לעשות מכל חרטה פתח, דהיינו ששואלים אותו אילו היית יודע שתתחרט האם היית נודר והוא אומר לא, ובאופן כזה אף אם באמת לא התחרט מעיקרא ורק מכאן ולהבא, מ"מ יש כאן כבר פתח להתיר על ידו.

ומאידך בחכמת אדם¹⁶ כתב שבאופן כזה אף הר"י בכור שור מודה דמהני, דסוף סוף ההיתר הינו מכח פתח ולא מכח חרטה¹⁷, וא"כ מנהגנו מועיל גם לצאת ידי שיטתו ושיטת הרמב"ם, וכנ"ל.

מה הטעם שנהגו בערב ר"ה להתיר רק ע"י חרטה דמעיקרא

יב. והנה נהגו ישראל להתיר נדריהם בערב ראש השנה, ובנוסח זה המנהג להתיר רק ע"י חרטה דמעיקרא, וכן בנוסח "כל נדרי" לנוהגים כדעת הרא"ש לעשות על ידו התרה על הנדרים שעברו [ולא כמנהגנו כר"ת למסור רק מודעה על הנדרים העתידיים] נהגו להתיר גם רק על ידי חרטה דמעיקרא, וצ"ע דלמה שהתבאר ברמ"א שהמנהג לעשות לעולם פתח מהחרטה ולא להתיר אך ורק ע"י חרטה, מדוע א"כ בהתרה הכללית הזו לא חשו לכך ומתירים אך ורק ע"י חרטה דמעיקרא, וצ"ב.

יג. ואמנם בעיקר מה שנהגו לעשות התרה זו צ"ע, דהלא חובה לפרוט את הנדר, ומי שלא פירט נדרו לא עלתה לו התרה, ואיך מתירים התרה כללית בלי פירוט הנדר כלל.

⁹ ועוד האריך הר"י בכור שור לבאר שבנידון זה תלויה עוד שאלה, האם פותחין בנוולד השכיח, יעושה"ה.
¹⁰ בפרישתו על עירובין, הובאו דבריו במרדכי שבועות סימן תשנ"ט, וז"ל המהר"ם: "וסוגיא דעלמא להתיר... גם ראיתי רבותי נוהגין כן ונהגתי אחריהן עד עתה, חזרני כדברי רבינו יוסף שלא להתיר שום נדר בלא פתח וחרטה, והרבה מגומיין מתיישבין לפי דבריו, והמחמיר תבוא עליו ברכה".

[ודברי המהר"ם צ"ב דפתח שחוזר ומורה כרבינו יוסף, ושוב סיים שהמחמיר תע"ב, ומשמע שאין כן עיקר הדין, ושמה לעצמו החמיר כר"י ולאחרים הורה כרבותיו, אלא שהמחמיר תע"ב, ועדיין צ"ע. אמנם מדברי הרא"ש בכמה דוכתי נראה לכא' שלא חשש כלל לשיטה זו].

¹¹ פרק ו' משבועות הלכה א' והלכה ה'.

¹² יורה דעה רכ"ח ז'.

שם.

¹⁴ שם ס"ק י"א. [וע"ע בש"ך שם ס"ק ט"ו].

¹⁵ ועיין בר"ן נדרים ס"ד סוף עמוד ב' שכתב בשם היר' בלשון הזה: "ותהות לאו נולד הוא אמר רבי אילא התהות מצויה, ולכא' כוונת הירושלמי לפתח הבא מכח חרטה, וצ"ע לט"ז איך יפרש הר"י בכור שור את דברי הירושלמי האלו.

¹⁶ כלל ק' ס"ה.

¹⁷ ועיין היטב ל' הר"י בכור שור [מובא בבית יוסף שם], וצ"ע.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ואמנם בסיום נוסח בקשת ההתרה נאמר "והנה מצד הדין המתחרט ומבקש התרה צריך לפרוט הנדר, אך דעו נא רבותי כי א"א לפרטם כי רבים הם..."¹⁸, ונוסח זה לכאורה תמוה מאוד, וכי משום שהנדרים רבים יותר לעשות דבר האסור והתיר שלא באופן המועיל.

אלא שפשוט שעיקר מה שסמכו הוא על המילים הבאות "ואין אני מבקש התרה על אותם נדרים שאי אפשר לפרטם, על כן יהיו נא בעיניכם כאילו הייתי פורטם". דהיינו שהלא מעיקר הדין אין צריך לפרוט את הנדר, אלא שתיקנו כן חכמים שמא יתיר האדם שאסור לנו להתירו, משום שאנו גורמים לו לעבור איסור על ידי התרת הנדר¹⁸, ועל כן כל שגילה האדם שאין הוא מבקש התרה על נדרים שכאלו, שוב אין חשש בדבר ויכול הוא להתיר אף בלא פירוט הנדר¹⁹.

יד. ואמנם בחידושי החתם סופר²⁰ כתב שכל שבאים הב"ד להתיר את נדרו ע"י פתח, הרי אף שאין חובה מן התורה לפרט את כל פרטי הנדר, אולם כל שלא סיפר את עיקר נדרו [מה אסר על עצמו] אין בכח הב"ד להתיר את נדרו, דהלא אין טעותו וחרטתו מתבררת להם יפה, וכנראה להדיא מדברי רש"י²¹.

טו. ועל פי דבריו מתיישב היטב המנהג, שנהי שמסירת מודעה זו [שאינן אני מבקש התרה על הנדרים שא"א להתירם, וכנ"ל] מועילה להוציא מידי תקנת חכמים שא"א להתיר נדר בלא פירוט, מ"מ א"א להתיר כלל ע"י פתח בלא פירוט עיקר הנדר, ועל כן על כרחנו א"א להתיר בער"ה ובכל נדרי רק ע"י חרטה דמעיקרא.

טז. והנה בפוסקים כתבו שמכיון שעיקר דין חובת פירוט הנדר הינה חובה מדברי חכמים ולא מן התורה יש בזה כמה קולות: א] שדי לפרט את הנדר לאחד מן הדיינים, ואין צריך לפרט לכולם²². ב] שאף שנער בר מצוה, כל זמן שלא בדקנוהו שהוא גדול, אינו יכול אחד מתוך השלשה המתירים את הנדר, מ"מ אפשר לצרפו לב"ד ולפרט את הנדר אך ורק לו²³. [שלגבי דינים דרבנן סמכי' אחזקה שהוא גדול, ועל כן ממילא הוא חלק מן הב"ד ודי לפרט את הנדר אך ורק לו].

ואולם לדברי החת"ס הנ"ל לא נאמרו קולות אלו, אלא כשבאים להתיר ע"י חרטה או כשפירט לכולם עכ"פ את עיקר נדרו ומסתימת הפוסקים לכאורה אין נראה כן, וצ"ע בזה לדינא.

¹⁸ וכמבואר בגמרא גיטין לה:

¹⁹ ואמנם עיקר הדבר צ"ע דלאחר שתיקנו חכמים שיובה לפרט את הנדר, מנלן שעל ידי מסירת מודעה שאין ברשה על נדרים שלאיסור אפשר לעקור את תקנתם, דלאורה אף שבכה"ג אכן אין את טעם התקנה, מ"מ התקנה במקומה עומדת.

ונראה שנחלקו בדבר זה ר"ת עם הרא"ש, שר"ת הכריח ש"כל נדרי' אינו התרה על העבר, שהרי אין כאן פירוט הנדר, והרא"ש השיב שאין דעת הקהל להתיר נדרי איסור, הרי שנחלקו ממש בנידון זה, שלר"ת יש כאן תקנה קבועה בכל אופן, ואילו לרא"ש לא נתקנה התקנה אלא במקום שיש בו חשש איסור. [יעוין היטוב כל זה בפירוש הרא"ש ובפסקיו נדרים כ"ג].

²⁰ גיטין שם.

²¹ החת"ס הביא כן מרש"י בחגיגה [שם], ולענ"ד הדברים מתבארים גם מדברי רש"י בגיטין שם שכתב שאף למ"ד שאין צריך לפרט את הנדר, מ"מ את עיקר הנדר חייב לפרט, עיי"ש"ה.

²² מקור הדברים הוא משנ"ת הרשב"א הובאו דבריו להלכה בשלחן ערוך שם ס"ד.

ואמנם פשוט וברור שכל זה הוא לגבי פירוט הנדר שדי שאחד מן הדיינים ידעו, אולם את הפתח או החרטה צריכים לדעת כל הדיינים, ובלעדי זה אין בהתרתם כלום, וכמדומה שרבים טועים בזה, ולענ"ד מצוה לפרסם הדבר.

²³ חידושי רעק"א על השו"ע שם סעיף ג'.